

"נחל", "גינה", "אהל", "ארז" – בישראל עיון בפרשת השבוע לאור הנצי"ב מולוזין

1. ספר במדבר פרק כד

(ה) **מַה טָּבוּ אַהֲלֵיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (ו) כַּנְּזוּלִים נְטִיּוֹ כַּנְּזֹת עָלֶי נְהַר כְּאֶהָלִים נְטַע יְדוּד כְּאַרְזִים עָלֵי מַיִם:**

2. העמק דבר על במדבר פרק כד פסוק ה

(ח) **מַה טָּבוּ אַהֲלֵיךָ יַעֲקֹב.** שני אהלים של המון יעקב. היינו אהלי נשים ואהלי אנשים: **משכנותיך ישראל.** משכן הוא אסיפה של ראשי העם והמה בשני אופנים. אסיפה של קריאי מועד לצרכי צבור בעניני העולם. ואסיפה של גדולי ישראל לתורה ולתעודה וזהו משכנותיך ישראל. ואמר מה טבו. דמשמעו בהפלגה יתירה שהראהו הקב"ה השבח היותר מופלג בכל פרט ופרט שאפשר להיות כאשר הוא מבאר:

(ו) **כנחלים נטיו וגו'.** אמר ארבעה משלים נגד ארבעה דברים שני אהלים ושני משכנות וחשב מלמטה למעלה כמו שהחל מראש יעקב ואח"כ ישראל. ואמר המשל כנחלים נטיו על אהל נשים. והענין דידוע דנשים מקרבה הנייטא לעניים וכדומה בצדקה וחסד שנמשל לנחל שוטף צדקה. באשר הוא נמשך להיטיב לזולתו כמו נחל. והמובחר שבחסדי נשי ישראל הוא אם מביא ע"י זה את אחרים לתורה ועבודה וכדאי בברכות פ"א הני נשי במאי זכין באתנווי גברי ודרקי בי מדרשאי שהרי נשים בעצמן אין להם קדושת תורה ועבודה ורק המה כמקוה טהרה לישראל שמביא לירי קדושה. וכמש"כ בפרשת חקת עה"פ והזה הטהור ודרשו לרבות את האשה. ומש"ה ע"י זכות מרים ניתן הבאר וכשמת הסתלק. ואמרו במו"ק למה נסמכה מיתת מרים לפרה לומר לך מה פרה מטהרת את ישראל כך מרים מכפרת. וכ"ז משום שצדקת מרים היה נמשל למים של מעין המטהר ולפרה שמביא לירי קדושה. וזהו שמשבח לנשי ישראל באופן היותר נפלא. דכמו נחל אפי' אם אינו כשר לטבילה מחמת שאין בו מ' טאה או שהוא זוחליו. ג"כ הרבה נהנים ממנו. מכ"מ יותר טוב הוא אם הוא נטה למעין או לנהר גדול להשלים הכשרו ומביא לירי קדושה כך מעשה נשים שבאין טוב כנחל צדקה. אבל עוד מה טובו שהמה כנחלים נטיו להביא לירי קדושת תורה ועבודה. כגנות עלי נהר. הוא משל על אוהל אנשי יעקב. והנה משונה גידולי גנה לשרה. דשרה אינו נזרע אלא מין א' או שנים משאי"כ זרעוני גינה המה רבים. מכ"מ כל גן יש בו מין א' שהוא העיקר אלא שסביביו נזרע עוד הרבה מינים מעט מעט. כך כל איש ישראל מלא מצות ה'. אבל כל א' יש לו מצוה א' ביהוד להיות נזהר

בה ביותר כדאיתא במכילתא פ' בשלח רנ"א כל העושה מצוה אחת באמנה זוכה כו' ובירושלמי קידושין ספ"א עה"מ כל העושה מצוה אחת מטיבין לו כו' ומפרש בירושלמי שעושה מצוה אחת בזהירות יתירה. ובמדרש קהלת עה"פ אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה וגו' מפרש אוהב מצות לא ישבע מצות ומי שאין לו מצוה אחת שיהא לו תבואה וגו'. וע"י מש"כ ר"פ אתם נצבים עה"פ כל איש ישראל שכל איש נידון ביחוד על דבר המיוחד לו. ושעליו להזהר ביותר. והיינו שהמשיל כל א' מאנשי יעקב כגנה שיש בה מין מיוחד ומכ"מ מלאה מינים רבים. אמנם גנה שאינה על הנהר ממהרת לשנות צורתה. ועלי ירקות נובלים מהר ונראים כמושים. אבל שעל הנהר בכל בוקר מתחדש ומתחזק ביופי גידול כל ירק. כך האדם שאינו מתחזק בכל יום. מעצמו יורד מעט מעט מעמדו בעבודת ה'. ע"כ המשיל ה' שראה אנשים שנמשלו כגנת עלי נהר. שמתחזקים ומתחדשים בכל יום. כאהלים נטע ה'. זהו משל על משכן של קריאי עדת ה' לצרכי רבים וגמילות חסדים. וכבר ביארנו בספר שמות בפרשת מוצה הקטרת. דגמילות חסדים נמשל לבשמים. ועל זה כתיב בשה"ש שלחך פרדס רמונים מלאים מצות כרמונים ומפרש איזו מצות היינו נרד וכרכום וגו' היינו מיני גמ"ח ובביאורי שם בס"ד יבואר יותר. וזה לא כמצות התורה שנמשלו לשמן וע"ז כתיב ושמן על ראשך אל יחסר זה מעשה טוב. והטעם דכמו שמן אין בו שום ריח מצד עצמו רק קולט כל ריח. וכשטכין בשמן בשר אוהב ה"ז נעשה שמן ערב מפני ריח שקולט. ולהיפך סיכת בשר שונא הוא משוקץ. משאי"כ בשמים אין נ"מ מי שנושאו. כך מצות ה' אין בו טעם ודעת אנושי שיהנה בהם דעת האדם. ורק ישראל המצווה על כך מתבסס הרבה בו. אבל כשעושה אותו עובד כוכבים אין בו שום טעם וריח. משאי"כ גמ"ח נאה לכל אדם משי"ה נמשלו עוסקי בצרכי צבור כגמ"ח כאהלים. אכן כל גמ"ח ישנם בכל אוה"ע והדעת נותנת עליהם אבל בישראל יש ביהוד גמ"ח לשם ה'. וכאשר נזהרו ע"ז כמש"כ בספר שמות בפ' והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ובפרשה משפטים בפסוק נעשה ונשמע. וביותר כשעושין גמ"ח השייך רק לתורה ולעבודת ה' ה"ז כאהלים נטע ה' וכאזים עלי מים. זהו משל על משכן השני שהוא קבוץ לתורה ולתעודה שאין למעלה ממנו. ומשם נעשים גם נביאים וכל גדולי ישראל שאפשר להיות. והנה כבר המשיל הכתוב בפרשת שופטים כי האדם עץ הסדה אמנם יש ד' מיני עצים. א' הוא קוץ מונג אשר לא ביד יקחו שאין בהם תועלת. ולא נבראו אלא כדי להזיק לאחרים ולהיות כבדול ועץ הנית. היינו מזיקים בעצמם או משמשים למזיקים. או

לשרוף אותם להחם כם בימי שבת היינו בעת מנוחה. וכדומה רשעים לא נבראו אלא ליום רעה. פ"י או שיהיו משחיתים לאחרים או שיהיו נשחיתים המה. ויתקדש בזה שמו ית'. ב' עץ האטר. שחטים בעל ענפיו ועליו וכדומה לו אנשי בעלי ד"א. ג' עץ פרי. וכדומה בעלי מצות שנמשלו לפרי כדאי' בע"ז דף י"ט אשר פרו יתן בעתו זה מעשה הטוב. אבל אין נהנים מגוף האילן בקיומו. ד' ארז שנהנים מגוף האילן בבנין וכדומה בעלי תורה שהאדם בעצמו מזדכך בכל הליכותיו ודרכיו ושיחת חולין שלו. ובאשר יש ארז שטוב לבנין בעה"ב א'. ויש ארז טוב לתורן עלי מים. והרי הוא מקיים אלפי ב"א. כך יש ת"ח שטוב הוא לסביביו וקרובים אליו. ויש חכם שמנהיג עולמו וכקברניט לספינה. וה"ז כאזים עלי מים שמשמשים בו על המים. וע' ספר בראשית ב' בענין הנהרות ובספר דברים י' ו"ב וריש פ' אתם נצבים. שנתבאר ג"כ ד' אופני בני אדם. וכל א' יש לו דין ומשפט בפ"ע. אכן בלעם ראה המובהר והטוב שבכל אופן:

3. ספר דברים פרק י

(יב) **וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מַה יְדוּד אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מַעֲמֹךָ כִּי אִם לִירָאָה אֵת יְדוּד אֱלֹהֶיךָ לְלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וְלֹאֲהַבָּה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֹת יְדוּד אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ: (ג) לְשֹׁמֵר אֵת מִצְוֹת יְדוּד וְאֵת זִקְתָּיו אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶיךָ הַיּוֹם לְטוֹב לְךָ:**

4. העמק דבר על דברים פרק י פסוק יב

(יב) **כי אם ליראה וגו'.** הפ' תמונה שהרי כל מה שאפשר לבקש מכח אנוש מבואר בשאלה זו ומה יש עוד לשאול עד שבאמת בשוח"ט תהלים ל"ז איתא בבקשת דוד אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש. שבתי בבית ה' כל ימי חיי אמר הקב"ה לדוד אתה אמרת אחת שאלתי וגו' ואתה מבקש הרבה א"ל גם אתה אמרת מה ה' אלהיך שואל מעמך ובקשת הרבה. אבל זה אינו אלא לשון הלציי אבל ודאי גם הקב"ה גם דוד לא בקשו יתירה ממה שהחלו. ויותר מזה קשה הא דאיתא בגמ' אטו יראה מילתא זוטרתני היא. ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתני היא. והפלא שהרי לא יראה לבד קא חשיב ולמה זה הקשה על יראה יותר מעל אהבה ולעבוד בכל נפש. ותו אינו מובן אחרי שהחל לשאול לאהבה אותו איך תתר שאלתו בתוך כ"ד לטוב לך. ופרש"י כדי שיהיה טוב לך שהוא אהבה חוזרת. אבל עכ"ז יש להבין למי נאמרה פ' זו. אם נאמר לכל ישראל בשוה היאך אפשר שתהא מדרגה זו יראה ואהבה בפחות שבישראל שאינו משיג

אותם כלל והרי אהבה אינה נמצאת אלא באמצעות תורה או עבודת
בהמ"ק. שהן המה הלחם המחברים את ישראל לאביהם שבשמים
כמשי"כ בס' במדבר כ"ח ב' בפי' את קרבני לחמי ובכ"מ. והיא"ן יבא
הקב"ה בטרונאי את בריותיו לשאול מהם מה שא"א בדרך הטבע.
ואם נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך הלא לא נתפרש
עם מי הוא מדבר. אלא ע"כ יש לדקדק ולהתבונן באותה פרשה
עצמה שהקב"ה אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו. שהרי
כתיב ללכת בכל דרכיו. ולא כתיב וללכת בכל דרכיו. כמו שכתוב
ולאהבה אתו ולעבד וגו' וכן בפסוק י"ג לשמור את מצות ה'. ולא
לשמור וגו'. מבואר דכמו התחלת הדבור הוא. ומזה נבוא לענין.
דראוי לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו בפ' בלק
עיה"פ מה טובו וגו'. שהם א' ראשים ומנהיגים בישראל. ב' ת"ח
הנקראים זקני ישראל. ג' בע"ב עוסקים בפרנסתם. ד' נשים ועבדים
וקטנים. וכל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה
ממנו. ומשום זה כתיב בפרשת אתם נצבים היום כולכם ראשיכם
שבטיכם. וזקניכם ושוטריכם. כל איש ישראל טפכם נשיכם וגו'.
לעברך בברית ה' וגו'. ולכאורה מה מקרא חסר אלו כתיב אתם
נצבים היום כולכם לעברך וגו'. והכל בכלל אלא בשביל שלכל א'
ברית בפ"ע ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שואל מזה וכמעט שאסור
לכת השנית כאשר יבואר. ונבא לפי סדר הכתוב. ראשיכם שבטיכם.
שהם הראשים מנהיגי הדור. והם הנקראים עוסקים בערכי צבור.
שהם אינם רשאים להבטל מזה לא לעסוק באהבה ודביקות שהרי
בוה לא תהיה שקידתו בעבודת העבור תמה. ואמרו בשבת פ' מפנין
גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנא' אל נא תעבוד
מעל עבדך. ואין הפי' שמי שזכה להקביל פני שכינה אינו דומה לזה
המעלה של המכניס אורח אלא שזו המצוה גדולה מזו. והיא נדחית
ממנה כמו שעשה א"א בשעה שעמד לפני ה' כדכתיב וירא אליו ה'
וגו' וכאשר ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו ולא יעבר לגמרי
אלא ימתין עליו עד שיעשה עם האורחים כראוי להם. ומזה נבין כל
ערכי צבור שיש בהם מצוה עוד גדולה מהכנסת אורחים. שהרי עוסק
בערכי צבור פטור מק"ש כדתניא בתוספתא ברכות פ"א דמ"ה חשב
ר"י שר"ע ורובא"ע לא קראו ק"ש משום שעסוקים בצ"ל היו. מכשי"כ
שגדולה מצוה זו לדחות מצות אהבה ודביקות שנדחית מפני מצות
מעשיות כמשי"כ בפ' ציעית. וא"כ מה ה' שואל מראשי ישראל הלא
לא אהבה ודביקות ולא שמירת מ"ע אלא יראה. היינו שיהא שקוע
תמיד ביראת ה'. באשר מי שהוא ראש ועוסק בערכי רבים עלול
לבוא להכאת עצמו וכבודו במעשיהם. ולראות לטוב לכמי שחונף לו
ולחייף למי שיעג בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו או אף
תמצא ידו להרע לו. ע"כ עליו כתיב מה ה' שואל ממך כ"א ליראה
וגו'. ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפנינו
לירא יותר את ה' מכל ב"א באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו
מתכפר בקל. שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג כו' משא"כ בחטאים
שבין אדם לשמים. וזוד המלך אדם הלא משנאיך ה' אשנא וגו'
קתני אל ודע לבבי וגו' וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם.
פ' אם טעיתי לחשבו שפלוגי הוא ממשנאיך ע"כ הנני רודפו ושונאו.
אבל אם לא כוונתי לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם

שא"א לתקן השגיאה ולא תועלי תשובה. זה הפרט מוטל על ראשים
מנהיגי ישראל ולא יותר:

אכן זקני הדור שהם ת"ח עמלי תורה עליהם מוטל מצות אהבת ה'
ודביקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש. ומצות מעשיות בכל מיני
דקדוקים היותר אפשר. שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בדרכי
ה' מה הוא רחום כו' וכמשי"כ הרמב"ם בהל' ת"ת ש"ח משונה בכל
דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו כו' וכ"ז הקב"ה
שואל מעמו:

אמנם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המצות
בזמנם ולא יאה העסק שלו מבטל המצוה. אבל א"א לשאול איש
עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה רק מעשה המצות בפועל זה
הקב"ה שואל מהם. אבל נשים וטף ועבדים ופחותי הנפש וגם כמה
מ"ע אין עליהם כלל. מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב
והליכות עולם של האנשים. וכמו שאמרו חז"ל איזה אשה כשרה
שעושה רצון בעלה וטוב מזה זכ"ן באתנווי גברי לבי כנישתא כדא'
בברכות פ"א. ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדוניו והטף לצייט
את אביהם. וזהו שה' שואל מהם. ונמצא מתפרש זה המקרא כך. על
ראשיכם קאי כי אם ליראה. על זקניכם כי אם ללכת בכל לב ובכל
נפש. על המון עם ישראל כי אם לשמור את מצות ה' וגו'. על טפכם
נשיכם וגרך כי אם לטוב לך. ומכ"מ נאמרו כל אזהרות אלו יחד
משום שנאמרה הפרשה בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים
וכל המתבקש מכל א'. וכמו כן עשה דוד המלך שביקש אחת מה'.
היינו לכל א' כראוי לו. ת"ח יהיו ישיבתם בית ה' לחוות בנועמו
ולבקר בהיכלו. ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו. כי יצפנו
בסוכו ביום רעה. מי שהוא לך למלחמה עם אויביו בצור ידוממני.
מכ"מ בכלל ישראל מתבקש כל זה והדבר מובן שיש אדם שפעם
עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כל זה והוא בקשתו כך ופעם
הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר כמותו:

והנה הגמ' לא הקשה על אהבת ה' אטו מילתא זוטרתה היא באשר
דמיירי בעוסקי תורה והיא מסייעת ומכשרת להיות צדיק חסיד שוב
אין הדבר קשה ורק שישום לב לבקש אהבה ודעת דרכיו. אז
תעמידינו התורה על קרן אורה. מכשי"כ קיום מצות מעשה בפועל
לכל אדם ודאי לא יפלא מכל אדם. ואם הוא אנוס במקרה רחמנא
פטריה. אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג וראש ודאי לאו מילתא
זוטרתה הוא שיהא שקוע במחשבה תמיד לירא מה' הצופה על כל
דרכי בני איש. ומשני אין לגבי משה פ' ת"ח שהוא מנהיג גם זה
מילתא זוטרתה היא דעסק התורה מסייעו לכך ומי שאינו ת"ח כלל
מי מבקש ממנו להיות עוסק בערכי צבור. ואם כבר קיבל עליו זה
העסק ודאי עליו להזהר הרבה שלא יאה נוטל את שלו מתחת יד
ישראל. או הפי' מנהיג שהוא אצל גדול הדור. והוא מדריכו ומעמידו
ע"ד הטוב והישר מילתא זוטרתה היא:

5. ספר דברים פרק כט

(ט) אתם נצבים היום פלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם
שבטיכם וזקניכם ושוטריכם כל איש ישראל: (י) טפכם נשיכם
וגרך אשר בקרב מונז"ך מונז"ב ע"יך עד שאב מימיה:

6. העמק דבר על דברים פרק כט פסוק ט

והנה ביארנו לעיל י' י"ב ענין מקרא זה מה שפירש הכתוב בכל
הפרטים ולא הספיק במה שאמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה'
אלהיכם לעברך וגו'. אלא בא ללמדנו שאין הדין וחשבו של כל אדם
שוה. ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל. ראשים. ות"ח.
והמון עם ה'. נשים ועבדים וטף. כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה
שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם. והקדים לומר היום. משום
שבאמת בכל ר"ה יום הדין נצבים כל ישראל בזה האופן. אבל היום
שלא בר"ה שהוא כדי לעברך וגו' ואמר כלכם. שאע"ג שכל אחד
נידון בפרט לפי מה שהוא אדם. מ"מ כל א' גורם להכריע להכלל
אם לטוב אם לחסר כדאיתא בקידושין ספ"א דכל א' מכריע את
עצמו ואת כל העולם לכף זכות או לכף חוב. ואחר כך פירש
הפרטים. א' ראשיכם שבטיכם. מנהיגי השבטים אכן לפי הנראה
שבטיכם מיותר. ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד וממילא כל ראש
מנהיג בישראל באשר הוא שם. אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו
נדונים בשוה. אלא לפי טבע השבט ובמה שהחזיק ביותר להיות נוהר
בוה נידון על העוותו וסר מדרך הטובה שהחזיק בה וכמו שאמר
עמוס הנביא על שלשה פסעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו. על
מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. על שלשה פסעי ישראל ועל
ארבעה לא אשיבנו. על מכרם בכסף צדיק וגו'. הרי שיעקר הדין על
שבט יהודה על סרו מדרכם הטובה לשמור חקיו המה מדות התורה
וזהו כבוד לתורה שבכתב שמדקדקים בה הרבה וכאשר סרו מזה
מאסו את התורה. ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כ"כ
בת"ת לא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמשי"כ בס'
בראשית נ' כ"ג. ע"כ עיקר הדין עליהם על שסרו מזה המדה ומכרו
בכסף צדיק וגו' ונמצא הראשים שמנהיגי' השבטים נידונים לפי
שבטם. ב' זקניכם ושוטריכם. המה ת"ח גדולים וקטני הערך לכל
אחד לפי חכו. ג' כל איש ישראל. כל איש לפי מעשיו בהליכות
עולמו. וכבר נתבאר בס' במדבר כ"ד ו' בדבר בלעם ברוה"ק
שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בהם הרבה מיני זרעים. אבל
בכל גנה יש בו מין א' שהוא העיקר כך כל ישראל מוזהרים בכל
מצוה מעשית. אלא שמ"מ כל א' עליו מצוה אחת להיות נוהר בה
ביותר. לכל א' לפי עסקיו מה שעלול להיות נכשל עפ"י עסקו. עליו
לשום לבו ע"ז הפרט ביותר ועל דבר זה הוא נידון ביחוד. גם נכלל
בלשון כל איש ישראל כל א' לפי טבעו. וה' היודע תכונת לב של
כל א' ודן כל א' לפי מדתו. ד' מדרגה הפחותה:

(י) טפכם נשיכם וגרך וגו'. גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות
לטוב לאדוניהם ולמחזיק ואתם ומפרנסם. ועליהם להיות נשמעים
להם וע"ז עומדים בברית: מחטב עצי. שהוא עבודה קשה שבבית:
עד שואב מימיו. שהיא הקלה ביותר. כל אחד נדון לפי עבודתו:

7. ספר בראשית פרק ב

(י) וְהָרָא יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֶּן וּמִשָּׁם יִפְרָד וְהָיָה לְאַרְבְּעָה
רָאשִׁים: (יא) שֵׁם הָאָדָם פִּישׁוֹן הוּא הַסֵּבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחוּוּלָה
אֲשֶׁר שָׁם הַחֵיָב: (יב) וְהָבָה הָאָרֶץ הַהוּא טוֹב שָׁם הַבְּדִלּוֹן וְאָבֶן

ה'שָׁמַיִם: (ג) וְשֵׁם הַהֶהָר הַשְּׁנַי גִּיזוֹן הוּא הַסּוּבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ:
(ד) וְשֵׁם הַהֶהָר הַשְּׁלִישִׁי זֶרְקַל הוּא הַהֶלֶךְ קְרֵבַת אֲשֵׁר וְהַהֶהָר
הָרְבִיעִי הוּא פָּרַת:

8. העמק דבר על בראשית פרק ב פסוק י

(י) ונהר יצא מעדן וגו' ומשם יפרד וגו'. הנה אין ספק שהענין הוא כמשמעו. אבל מ"מ יש להבין מזה הליכות עולם ותכלית חיי האדם. דבל"ז מאי נ"מ במה שהודיע ש' נהרות יצאו מזה הגן וכי על אלו ד' נהרות כונן העולם ומלואו. והלא עוד מאות ואלפים נהרות מקיימים העולם ואינם יוצאים מעדן וא"כ למאי הודיע לנו הכתוב כ"ז. ולא עוד אלא שבאמת אין ניכר לאנשים היושבים על הנהרות הללו שיוצאים המה מעדן. כידוע לחוקרי הארץ. וע"כ הנם יוצאים מתחת לארץ מעדן עד המקום שמשם נובעים ויוצאים החוץ. אבל אי"כ למאי הודיענו הכתוב שכך הוא אשר המה יוצאים מג"ע. והנה בבכורות דף נ"ה אמרו חז"ל דש"ל נהרות אלו למטה מפרת ומתחלקים ממנו ומפרשי שם הא דכתיב והנהר הרביעי הוא פרת. והא פרת דמעיקרא. פ' קודם שיפרד ה' נהר אחד יוצא מעדן והוא פרת. וממנו נתפרדו ונעשו ג' נהרות גדולים מעיקר הנהר שהוא פרת. וכ"ז בלי ספק נוצר כך ללמדנו הליכות חיי האדם אשר הוא תכלית העולם. אלא כך הענין דג"ע התחתון שנעשה מתחלה לגמול טוב ולתענוג רוחני לרוח האדם שזוכה לה. והוא אינו גמול עוה"ב של צדיקים אשר זכו להיות נשמתם צדורה בצדוה"ח ומתענגים בזיו השכינה שהוא השכר היותר מעולה גבוה מעל גבוה. אבל ג"ע זה אינו אלא שכר הרוחני הנפש החיוני שבאדם שזוכר לשכר. או גם לנשמה עד שלא הגיעה לעלות למקומה והנה הודיע הכתוב שזה התענוג וג"ע התחתון מתפשט לארבעה אופני בני האדם שמקבלים שכר טוב אחר מותם. או גם בעוה"ז ממש מתפשט מזה הארץ איזה תענוג רוחני גם בהיות האדם בחיים. וארבעה אופני בני האדם (מובאים יפה בס' במדבר כ"ד ה' במקרא מה טבו. ובספר דברים י' י"ב במקרא ועתה ישראל מה. וריש פ' אתם נציבים) הן המה. א' בעלי נכסים והליכות עולם להם. ב' נשים ועבדים וטפלים. ג' אנשי מעלה העוסקים בערכי צבור ובגמ"ח. ד' המפורשים לגבוה ונעשו מרכבה לשכינה וכל א' מאלו ה' שואל ממנו באופן מיוחד אליו כמבואר שם. אמנם בפרשה זו שאנו עומדים עוד לא הגיע ביחוד לישראל שיהא ע"פ תורה ומצות דוקא אלא גם לאו"ה ע"פ דרכם וכמו שה' מבריאת העולם עד מ"ת:

ואמר הכתוב כאן דמג"ע התחתון מתפרד שכר לארבע' אופני בני האדם. וכבר המשילו גם חז"ל עונג הרוחני לנהרי גן עדן. ולקחו זה המשל ממה שקבע המקום ב"ה ארבעה נהרות אלו לגמול הרוחני: והנה ייחד המקום ית' מקומם של הנהרות במדינות מורות בשמן או בטבע אותה מדינה על איזה פרט בגמול השייך לזה האופן שנקרא

אותו הנהר על שם אותו האופן כאשר יבואר. כדי להתבונן ע"ז וללמוד חכמה ומוסר:

(יא) שם האחד פישון. מלשון ופשו פרשיו. והוא נגד אופן הראשון שהוא רוב בני האדם. אם בישראל לפי ערכם אם באו"ה לפי ערכם. והמתנהג בזה האופן באורח חיים היינו בפעולת צדקה וחסד ששיון בזה אוח"ע עם ישראל יהי' שכרו בעוה"ז לזכות בעושר המאוס והקרן קיימת בג"ע התחתון אם לא מי שזכה בגמ"ח ע"פ התורה דוקא. או בל"ז ג"כ אם עושה גמ"ח לשם שמים אז הוא נכלל בענין נהר רביעים כאשר יבואר לפנינו אבל מי שמתנהג בחסד ע"פ דעת אנושי הרי שכרו בעוה"ז כאמור ומשום זה קבע הקב"ה אותו נהר לסבוב את ארץ החוילה אשר שם הזהב. ללמדנו כי שכר של ב"א אשר הליכות עולמם נאה אבל הוא מצד הטבע או ע"פ דעת ב"א. הוא עשירות שנמשל לזהב:

(יב) וזהב הארץ החיא טוב. הנה שם חוילה משמעו מלשון תוחלת ותקוה. (והכי א"י בכ"ד פ"טז והביא ע"ז מקרא בתהלים הוחילי לאלהים) ובאשר שהעושה חסד ע"פ טבעו או ע"פ שכלי האנושי אע"ג שמקבל שכר מ"מ אינו דומה למי שעושה מצד שמקוה לתשלום גמול. משי"ה רמז המקום דזהב הארץ חוילה הוא טוב. דהמיתל לבטל הגמול שכרו מרובה. וזהבו טוב משארי ב"א:

(יג) ושם הנהר השני גיחון. ע"ש אופן השני שהוא שפל וכפוף לדעת אחרים וכמו הולך על הגחון. ולשון הגמ' (ב"מ נ"ט א') אחת גוצא גחין ולחיש לה. והעובד מקבל שכרו אם שומר אדונו באמונה (והיינו דאיתא בברכות ט"ז ב' אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו ופי' ונהנה מיגיעו שאין עבודתו עליו למשא ועובד רק משום מורא אדונו אלא נהנה מיגיעו מחמת שמצותו בכך שהרי הוא קנין אדונו ובעבודתו לבעליו ה"ה כב"ח ישראל מניח תפילין וכדומה. וזהו פי' הגמ' שם ד"ח גדול הנהנה מיגיעו יותר מיי"ש. היינו מי שהוא שכיר למלאכת אחרים ועושה מלאכתו בהנאה וזהו דכתיב יגיע כפיך כי תאכל. פ"י היגיעה עצמו מהנהו. ואכילה היינו הנאה כ"פ כידוע. ובה מאוסר בעוה"ז שרבים שוכרים אותו ביותר וטוב לו בעה"ב. דהנאה שלו הוא משום שהוא נמכר יום זה לחבירו וה"ה מצוה לעבדו באמונה. וכן העבד מצווה בזה שיהיה טוב לבעליו בכל האפשר (וכמ"ש ריש פ' נציבים ופ' עקב במקרא ועתה ישראל מה ה') ובשביל זה הוא זוכה לעוה"ב מדמספידין אותו ואומרים עליו כך. וכדאיתא בשבת קניג איזהו בן עוה"ב א"ל ואונין תשמענה דבר מאחרין וגו') וממילא נהנה מג"ע התחתון. וזהו הנהר השני: את כל ארץ כוש. כאשר בני כוש השחורים מיוחדים לעבודות מעולם וכמבואר בס' שמואל ב' ויאמר יואב לכושי וגו' הרי שכך ה' מנהג אנשים גדולים להשתמש בעבודת עם כושיים. משי"ה קבע המקום ית' לסימן על כך הליכות אותו נהר לסבוב את ארץ כוש. ומזה ישמע מי שיש לו דעת ללמוד שגם

אנשים כאלה יש להם שכר בעולם. ואשריו בעוה"ז וטוב לו בג"ע התחתון:

(יד) ושם הנהר השלישי חדקל. ע"ש אופן השלישי שראויים להנהיג את הצבור. ובאשר לא כל אדם מסוגל לזה אלא מיש בטבעו הוא איש חכם ונכון וגם זריו במעשיו ע"כ מכונה שמו חדקל. דמשמעו חד וקל. היינו מחודד וזריו. ואנשים כאלה נקראים בשם אשור מלשון ואשרו אתכם כל הגוים ומוזה משמעות הכתוב (הושע י"ד) אשור לא יושיענו היינו שיתודו המון עם שלא יבטחו עוד על המכונים בשם אשור והדברים עתיקים. ע"כ קבע הקב"ה הליכות נהר חדקל קרמת אשור. אכן קבע הקב"ה בעצמו קרמת אשור ולא בארץ אשור ללמדנו שעיקר גמול של אנשים הללו הוא לפי חסד שעושים עד שלא נאשרים מהבריות. רק עושים לטובת הכלל. אז ודאי ישיג שכר טוב גם בעוה"ז גם בג"ע התחתון אפי' אם אינו בן תורה ועושה לש"ש שאו הוא בכלל הנהר הרביעי. אבל לאחר שהוא אשור ועושה לכבודו שוב לא בא על שכרו בשלימות. וגם מעשיו אינם רצוים ועולים יפה. והכבוד בורה ממנו: והנהר הרביעי הוא פרת. ע"ש אופן הרביעי שהאדם דבק באלהיו. ומכונה הנהר בשם פרת שהוא פרה ורבה מצות ומע"ט כהררי אל. ולא כתיב ושם הנהר הרביעי פרת. דבאמת לאנשים כאלו אין התענוג בג"ע התחתון הוא התכלית אשר ע"כ נקראו הנהרות בשם בגן עדן התחתון. אבל עיקר שכר אנשים הללו בעה"ת. ורק עד שמגיע נשמתו לשם משיג שכרו בג"ע התחתון. וכן משיג טוב בעוה"ז כנהר המושך מג"ע:

והנה ידענו אשר מקום נהר הרביעי הוא טובב צד צפון א"י כאשר דשם באמת הוא מקומו העיקרי לתורה ולתעודה. אלא עד שלא ניתנה תורה לישראל לא היה אותו מקום מיוחד לזה האופן. ועוד דבאמת לא מיירי בפרשה זו בישראל אלא גם באו"ה השרידים אשר הוא קורא להיות מחסידים. ולהם אין מקום א"י גורם לכך. שהיא התורה המיוחדת בא"י יותר מכל מקום. ע"כ לא נתפרש מקום זה הנהר בפ' זו:

והנה תכלית כל הגמולין הוא בשביל אנשי מעלה הללו המעטין שבשבילם נברא העולם וכדאית' בברכות (דף ו' ב') את האלהים ירא וגו' כי זה כל האדם. כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה. משי"ה ברא הקב"ה צורת הנהרות הללו בזה האופן. שיהיה נהר פרת יוצא ראשון מג"ע וממנו יפרד עוד שלשה נהרות גדולים ומרובים ממנו כדאיתא במס' בכורות הנ"ל (ואיתא בכ"ד פ' ט"ז ששואלים לחדקל למה קולך נשמע הרבה אמר הלואי אהיה בקולי נשמע בין הבריות. שואלים לפרת למה אין קולך נשמע כלל אמר מעשי יודעים ואתי זה נוטע בי וכו'. הרי כך הטיב הקב"ה טבע שני נהרות הללו. שיהא חדקל רועש הרבה ואין פירותיו מצליחים הרבה. ומי פרת צנועים ופירותיו מרובין. כדי ללמדנו דעת הבל בין אנשים שנמשלו לחדקל היינו שעוסקים בערכי צבור בין אנשי מעלה שהמה נעשים מרכבה לשכינה וכל מעשיהם לש"ש):